

Rácz Erika

Az egyházi viszonyok alakulása a Mura-menti településeken 1945-ig

The Shaping of Church Conditions in Settlements beside the Mura until 1945

Religious connection played a great role in the preservation of national identity despite the gradual extrusion of the mother tongue. Sermons held in Croatian, community singing and the domestic usage of prayer books printed in the mother tongue also helped to deepen collective consciousness.

A magyarországi horvátok egy része Zala megyében, a Mura folyó mellett él. A ma már csak hét községben – Fityeház, Molnári, Murakeresztúr (régebben Keresztúr és Kollátszeg), Petrivente, Semjénháza, Tótszentmárton, Tótszerdahely –, valamint kisebb számban Nagykanizsán és Letenyén található, mintegy 8 ezer fős népcsoport a kaj-horvát dialektust beszéli.

A Mura-menti horvátok a mai napig megőrizték anyanyelvüket, de az asszimiláció – mint minden kisebbség sorsa – őket is elérte.

Az asszimiláció lassításában vagy gyorsításában fontos két tényező – az egyház és az iskola – külön-külön és együtt is meghatározó szerepet játszottak az anyanyelv megtartásában vagy elhagyásában, mivel a térség településeinek többségében római katolikus elemi iskolák működtek, másrészt a helyi plébános feladata volt a népiskolai tanítás egész menetének vezetése, az iskola „beléletének gondozása”.

E falvak népessége szinte 100%-ban katolikus vallású. Egyházi főhatóságát tekintve a terület a zágrábi püspökség fennhatósága alá tartozott egészen a XVIII. század utolsó negyedéig. A zágrábi püspökség fontos feladatának tekintette, hogy a hívek lelki gondozását horvát anyanyelvű lelkészek lássák el a Mura mentén is. Ennek eredményeképpen a térségben horvát papok szolgáltak, akik tanulmányaikat Zágrábban végezték. A területen csak Tótszentmártonnak volt temploma. Molnári, Tótszerdahely, Petrivente és Semjénháza Tótszentmárton filiája; Fityeház Szeptetneké (akkor még nagyrészt horvátok lakta község); míg Kollátszeg és Keresztúr a muraközi Légrád település filiái voltak.

1777-ben megalapították a szombathelyi egyházmegyét. Ekkor Tótszentmárton és filiái: Fityeház és Bajcsa (akkor még horvát település) mint Szeptetnek filiái az újonnan alakult szombathelyi püspökséghez, Keresztúr és Kollátszeg pedig a veszprémi egyházmegyéhez kerültek. Mérföldkőnek számított ez a Mura-menti horvátság asszimilációjában. A térség településeit magyar egyházmegyékhez csatolták, rontva a helyzetet azzal, hogy kettészakították a horvátságot. Megindult a horvát nyelv kiszorítása a templomból, az egyházi szertartásokból. A magyarosítási törekvések különféle eszközökkel, később is folytatódtak. 1883-ban a veszprémi püspök levelet írt a keresztúri plébánosnak, melyben kifogásolta, hogy a községben a tanügy el van hanyagolva, „mert itt a tanoncok nem magyarosítatnak, semmi-féle tantárgyból nem tudnak semmit”.¹ A szombathelyi püspök három levele is foglalkozott

¹ Murakeresztúr, Plébániahivatal Irattára.

a horvát nyelv használatával különböző időpontokban. Mindhárom levél a tótszentmártoni plébánosnak szól. Az első 1909-ben kelt: „Tekintettel arra, hogy a tótszentmártoni plébánia hívei olyan esetre, ha horvát anyanyelvű segédlelkészt nem kaphatnak, magyar nyelvű káplánt kértek tőlem, hogy mivel a magyar nyelvet a plébániahívek nagy többsége beszéli és megérti magyar szentbeszéd és istentisztelet leend.”² A második levelet 1932-ben írta a püspök: „Krisztusban Kedves Fiam! Arról értesülök, hogy a tótszentmártoni kántortanító az eddig használatban lévő horvát népénekeket magyarra fordította, és így énekelte a templomban. Amennyiben ez így van, nem helyeslem, mivel ez teljesen felesleges izgalmat okozna a népben. Minden esetre a templomi ének az utolsó, amin változtatást eszközölni szabad. Ha magyar népénekeket akarnak bevezetni, azt csak a tanulóknak miséjén, s akkor is csak fokozatosan lehet bevezetni...”³ A harmadik levél is a fenti ügy kapcsán íródott szintén 1932-ben. „...lelképásztori és emberi okosságra bízom, hogy az istentiszteleti nyelv használatának leghelyesebb megoldását megtalálja. A két határvonal: nyelvi érzékenységüket meg nem bántani és a magyarosítás haladását meg nem akadályozni.”⁴

A horvát nyelv használata fokozatosan és egyre kisebb mértékben maradt meg a templomban istentiszteletkor és egyéb egyházi rendezvényeken. Nézzük meg, hogyan alakult a horvát nyelv alkalmazása a plébániákon?

Az 1830. évi tótszentmártoni Canonica Visitatio jegyzőkönyvében a plébánia könyvei között megemlítettek egy „Capucini Croatici” címűt is.⁵ A latin nyelvű jegyzőkönyvet magyarra fordították a Historia domusban. Az említett könyv így van lefordítva: „Capucinus István: Horvát beszédek”. A keresztúri „Anyatemplom plébánia és Apátság” leltárában (a templom a községben 1810 körül épült) 1866-ban és 1867-ben szerepelt egy horvát nyelvű evangéliumos könyv.⁶ 1893-ban azonban már nem volt rajta a leltári listán ez a könyv. Latin, német és magyar nyelvű könyvei voltak a plébániának. A tótszentmártoni iskolaszék az 1896. aug. 29-i ülésén a kántortanítói állás meghirdetésével foglalkozott: „a tótszentmártoni állásra ...pályázat hirdettessék... a kántori teendők horvát nyelven végzendők.”⁷ Az állást Terbócz Béla kántortanító nyerte el. Díjlevelének jegyzetében szerepelt, hogy a kántori teendők végzésénél a horvát nyelv ismerete is megkívántatik.⁸ 1899. november 12-én a tótszentmártoni plébánia harangozójának köteleességeit kaj-horvát nyelven vetették papírra.⁹ A horvát nyelvű leírást változatlanul hagyva 1904-ben meghosszabbították.¹⁰

A helyi plébánosok minden évben kérdőívet töltöttek ki az egyházi fennhatóság számára a római katolikus lelkészségekben lévő állapotokról 1906 és 1941 között. A kérdőív néhány pontja a nemzetiségi nyelv használatára vonatkozott. Így például:

- milyen nyelven tartották a prédikációkat?
- az istentisztelet alatt milyen nyelven énekeltek a hívek?
- az egyéb egyházi ténykedéseknél milyen nyelv volt használatos?

² Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára 2955/1909.

³ Tótszentmárton, Plébániahivatal irattára 2119/1932. sz. levél.

⁴ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára 2150/1932. sz. levél.

⁵ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

⁶ Murakeresztúr, Plébániahivatal Irattára.

⁷ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

⁸ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

⁹ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

¹⁰ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

Az 1908. évi Murakeresztúron kitöltött kérdőívből megtudhatjuk, hogy „a hitszónoklat nyelve magyar, egyedül és kizárólag vasár- és ünnepnapokon az evangélium olvastatik föl hitszónoklat előtt muraközi horvát nyelven. Az istentisztelet alatt a nép magyarul énekel. Egyéb egyházi ténykedéseknél a magyar nyelv használatos.”¹¹ 1917-ben az adatok szerint, már minden magyarul folyt.¹² Tótszentmártonban 1906-tól 1913-ig „a hitszónoklatok horvát nyelven tartanak, az istentisztelet alatt a nép horvát nyelven énekel, egyéb egyházi ténykedéseknél a horvát nyelv használatos.” 1913-ban a hitszónoklatok horvát és magyar nyelven történnék felváltva, egyéb eseményeknél a horvát nyelv használatos.¹³ Ez az állapot állt fenn 1917-ben és 1932-ben is.¹⁴ 1940-ben magyar volt a településen a hitszónoklatok nyelve, az istentisztelet alatt magyarul és horvátul énekeltek a hívek, egyéb egyházi ténykedésnél – például a temetésen – a magyar és horvát nyelv egyaránt használatos volt.¹⁵ Tótszerdahelyen 1941-ben a hitszónoklatok nyelve magyar volt, a hívek az istentisztelet alatt magyarul és horvátul énekeltek.¹⁶ 1943-ban a szombathelyi egyházmege püspöke a vallás- és közoktatásügyi miniszternek küldött adatokat „a nemzetiségi múlt feldolgozásához”, a települések plébánosainak jelentése alapján. Az adatközlés Tótszentmárton, Tótszerdahely és Szeptetnek (Bajcsa – akkor még horvát település – ide tartozott egyházilag) községekről az alábbiakat tudatta: Tótszentmártonban 1943-ban a kismisén horvátul, a nagymisén magyarul énekel a nép, a pap magyar nyelven prédikált. A községben „a jelenben nemzetiségi kérdés nincs, mindenki beszél a benszülöttek közül horvátul is, magyarul is.” Tótszerdahelyen 1930-tól van plébánia. A jelentés szerint az istentisztelet nyelve az adatszolgáltatás idején magyar volt. A kurácia felállítása előtt néha horvát, néha magyar. 1943-ban a magyarosodás volt jellemző a községre. Szeptetneken az istentisztelet nyelve a XIX. században a ’80-as évekig horvát volt. (Valaha e települést is horvát ajkú emberek lakták.) A plébániához tartozó Bajcsa község lakossága jól beszélt magyarul. „Az idősebbek még otthon a horvát nyelvet használják, a fiatalabb generáció azonban jobban tud magyarul, mint horvátul, és majdnem kizárólag magyarul beszél. A gyors és alapos magyarosodás a magyar nyelvű iskola munkájának eredménye.”¹⁷

A hitoktatás nyelve valamennyi településen a magyar volt. Talán Tótszentmártonban és Tótszerdahelyen lehetett horvát egy ideig, ugyanis egy 1862/63. tanévről szóló kimutatás szerint e két község iskolájában az oktatás nyelve magyar és horvát volt.¹⁸ 1908-ban azonban már mindkét helyen magyarul folyt a hittan oktatása.¹⁹

1935-ben a tótszerdahelyi plébános a szombathelyi püspöktől engedélyt kért arra, hogy Molnári községben Bondor Mária tanítónő tanítsa hittanra az első osztályosokat, „mert a

¹¹ Murakeresztúr, Plébániahivatal Irattára Kérdőív a római katolikus lelkészségek számára az 1908. évről.

¹² Murakeresztúr, Plébániahivatal Irattára Kérdőív a római katolikus lelkészségek számára az 1917. évről.

¹³ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára Kérdőív a római katolikus lelkészségek számára.

¹⁴ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára Kérdőív a római katolikus lelkészségek számára az 1917. évről.

¹⁵ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

¹⁶ Tótszerdahely, Plébániahivatal Irattára 6/1942.

¹⁷ Szombathelyi Püspöki Levéltár Acta Cancellariae 1000/43.

¹⁸ ZML Tanfelügyelői Iratok 1863.

¹⁹ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára Iskolai statisztikai jelentés.

magyar nyelv nem tudása miatt hittant magyarázni nem lehet, csak emlékeztetésre vagyunk utalva”.²⁰ A püspök megbízta Bondor Máriát a teendőkkkel, egyben figyelmeztette a plébánost, hogy „a hitoktatás az előírt tananyag megmagyarázásában, nem pedig csak a beemlékezésben áll. A magyarázás a gyermekek anyanyelvén történjék.”²¹ Zala Vármege közgyűlése 1938 szeptemberében foglalkozott a tótszerdahelyi templomépítés támogatásával. A közgyűlés határozatban terjesztette fel a belügyminiszterhez, hogy a templomépítés segítségét jóváhagyásban részesítse. Indoklásul az alábbiakat hozta fel: „Tótszerdahely közvetlenül a trianoni határ mentén fekszik, így a határ menti magyarosodó horvátokról van szó, akiknek megsegítése, templomhoz jutása nemcsak egyházi, hanem nemzeti érdek is. Ezek a horvát anyanyelvű hívek látják azt, hogy a határon túl erősen építkeznek a jugoszlávok, önekik pedig még templomuk sincs”.²² 1938-ban a tótszentmártoni plébánoshelyettes levelet intézett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vallásalap elnökségéhez, melyben a semjénházi kápolnaépítéshez kért segítséget. Véleménye szerint Semjénháza község lakosai azért érdemelték ki a támogatást, mert „dacára annak, hogy nagyobbrészt horvát anyanyelvűek, tiszta magyar nyelvű iskola mellett döntöttek”.²³ 1939-ben a tótszentmártoni plébánoshelyettes a Szent István Társulat igazgatójától a helyi római katolikus elemi népiskola részére hittankönyvet kért adományul. Kérését így indokolta: „Bár a hívek kivétel nélkül horvát anyanyelvűek – saját kívánságuk folytán az iskolai oktatás teljesen magyar nyelven történik, így megérdemlik, hogy a Szent István-Társulat a segítségükre legyen.”²⁴

Az egyháznak meghatározó szerepe volt a nemzetiségi nyelv használatában. Bizonyítással néhány statisztikai adat:²⁵

Évszám	Település	Lakosság	Horvát anyanyelvűnek vallotta magát (%)
1881	Bajcsa	405	72,0
	Murakersztúr	1230	81,0
1941	Bajcsa	550	4,5
	Murakersztúr	2235	17,0

Bajcsa község ebben az időszakban magyar plébániahivatal filiája volt. Murakeresztúron 42 évig (1912 és 1954 között) volt apát Csóthy Géza (eredetileg Kaufmann), aki „a közérdeknek és az egyháznak hűséges, meg nem alkuvó harcosa volt”.²⁶ Természetesen meg kell állapítani azt is, hogy az egyház csak egyik tényezője volt az asszimilációnak.

²⁰ Tótszerdahely, Plébániahivatal Irattára 7/1935.

²¹ Tótszerdahely, Plébániahivatal Irattára 1266/1935.

²² Tótszerdahely, Plébániahivatal Irattára 23082/1938.

²³ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára 1938.

²⁴ Tótszentmárton, Plébániahivatal Irattára.

²⁵ Források: A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. köt. Budapest, 1882; Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, 1947.

²⁶ Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München: Grösses Gesellschaft, 1987 (= Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 8). 353.

A vallási összetartozás az anyanyelv fokozatos kiszorítása ellenére nagy szerepet játszott a nemzetiségi identitás megtartásában. A horvát nyelvű igehirdetés, a közös templomi éneklés, a nép egyetlen szellemi tápláléka volt. A Zágrábban kinyomtatott, egyénileg beszerezett, valamint a saját, kézzel írt horvát nyelvű imakönyvekből otthon imádkoztak az emberek, s e könyveket kincsként őrizték generációkon át.